

בסוף אני צריך גם להגיד משהו

הרב אלחנן ניר

א

זמן אלול תש"ס. "מרכז הרב". אנחנו לומדים פרק ראשון ביבמות. דף ד. סוגיה צרה דצרה. (רק יהודים יכולים לדבר בסוגיה עם שם כזה בכזאת התלהבות).

אומרים שהלמדן של פוניבז', מקורב לרב שך, מגיע לשבת לישיבה. בחור חביב, יש לו כמה מהלכים לא רעים בסוגיה, מזכיר את הישיבה של ר' שמואל רוזובסקי. אבל בודד כמו כולנו. בסוף הוא שואל אם שמעתי על ר' יעקב (הוא אמר יענקב) פרידמן. אני אומר שלא. הוא למד כאן, עם כל הגדוילים שלכם (יש בפנים שלו תנועת זלזול). הלך לרב צבי יהודה ואמר לו שזה נכון מה שאומרים כאן, בישיבה, הכל אמת לאמתה. אבל אי-אפשר לחנך ככה. אי-אפשר לחנך ככה. לאחר מכן הקים את הישיבה בתפוח. מגדולי המחנכים והמתמידים היום.

האם אכן בחברה הדתית-לאומית הקדושה יכולה להתפס, להבעיר. הקדושה גם במובן של האש, גם במובן של קדושים תהיו – פרושים תהיו. של שגעון. אני הרי לא מכיר קדוש בלי ניצוצות של שגעון. או שאולי קידוש הנורמטיביות שלנו, שמזמן כבר הפך למסירות נפש, מעקר את האפשרות לטירוף.

מבחינה זו היה ברב שג"ר טירוף. שאל אותי פעם למה החבר'ה בישיבה לא צועקים באמן יהא שמיא רבא, הרי כתוב כל העונה אמן-יהא שמיא-רבא בכל כוחו וכו'. אבל גם ב"מרכז הרב" היה טירוף, השאלה של ר' יעקב פרידמן הייתה דווקא החינוך. האם אפשר לחנך. והרי לכאורה חינוך וטירוף לא הולכים ביחד. האם קדושה יכולה להיות נינוחה, מפויסת, מבוגרת. יש ימים שאני חושב שלא. יש ימים שאני חש להפך, שאין

קדושה אלא אל מול כיוור מלא כלים ושיש שבילי תורה התלויים בעשירות, ומזדהה אז עם המילים של ר' ישראל מרוז'ין: "מוטב שתשפיע לעולם שפע ברכה וכל טוב, ואז ישראל יהיו יכולין לעבדך בהרחבה. ואם אין אתה רוצה לשמוע לי מה אני עושה בזה העולם".¹

ב

סיון תשס"ב. רגילה. אני בשלהי שירותי הצבאי. אחרי שנים בישיבת "מרכז הרב" ו"מצפה רמון" אני מבקש מקום אחר. אני חש שאני כבר יודע מה הרב יאמר בשיעור, החקירות ידועות מראש. גם בסוגיות שמעבר ללימוד ידוע לי מה יאמר. הציבור הישיבתי מחולק לשניים ל"מרכזניקים" ול"גושניקים". בכל סוגיה אפשרית ברור מה יאמר כל צד. משעמם.

אני מתקשר מהטלפון הציבורי שבבסיס "רמה" לאבישר הר-שפי, אותו אני מכיר באמצעות "משיב הרוח" ושואל אותו על ישיבת "שיח". שמעתי שלומדים שם גמרא בצורה אחרת ממה שאני מכיר. שמעתי גם שזה מקום מוזר. מבקש שיספר לי.

אחר כמה ימים אני מתקשר לרב שג"ר, נוסע לסלון ביתו שברחוב בעל השאילתות 4 בירושלים, מבקש לדבר איתו ב"לימוד", להבין איך הוא לומד. מכין את סוגיית "פתח פתוח". אני שואל אותו עם יש בישיבה שלו "שטייגען", הוא מסתכל עלי בצער. אבל לומדים, אמר. מנסים להבין, באמת, הוסיף. אין שניים במחיר אחד, אני אומר לעצמי אחר כך. או שטייגען או להבין, או טוטאליות או כנות.

ג

אלול תשס"ט. שלושה תלמידים מישיבת הכותל מגיעים ללמוד ב"שיח". ערב ראש השנה, אחד מהם ניגש אלי שואל אותי: לאן חותרים כאן בישיבה. מה המגמה, מה האידיאל? לאן כל זה הולך? תגיד מה היעד ונרוץ, רק תגיד. אם הייתי יודע, הייתי כבר

¹ 'ארץ החיים', (חיים ליבערוואהן, עורך), פשעמישל תרפ"ז [ירושלים, תשס"א], עמ' קנב.

הולך לשם, אני אומר לו במחשבה ראשונה ומרים ידיים. תגיד לי אתה, אני אומר לו, תעזור לנו לחשוב לאן ללכת, ולא כי צריך ללכת לשם, אני אומר לו במחשבה שניה.

לא פעם אני נתקל באמירה כי לכל תורה רוחנית – מתבקשת להיות נגזרות פוליטיות, פרגמטיות וחברתיות מובהקות; שתיאולוגיה ממשית אמורה, בסופו של דבר, לכונן קהילה וחיי יום-יום ואל לא להיוותר באוויר והרי כבר שנינו על הפסוק "ולמדתם ועשיתם" – "כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה, כל שאינו בעשיה אינו בלמידה."² אני מסכים עם תביעות קטגוריאליזם מעין אלו ומשוכנע שעל כל תורה רוחנית להתבטא באחריות ממשית אל עולם התופעות ובאחריות חברתית של "לְבַלְתִּי יְדַח מִמֶּנּוּ נְדָח", אך יחד עם זאת מסרב לראות בהן תנאי לרלוונטיות של עולם הרוח.

אני אמון על דברי הרמח"ל "כי יש עצמים שתנועתם מצד עצמם, ויש שתנועתם מצד אחרים,"³ כך שהכפפת המרחב הרוחני, שתנועתו מצד עצמו, למרחב אחר בו מתנהלים כללי קיום אחרים – מסכנת אותו, ובעומקה אף חושפת חוסר אמון כלפיו. היא תובעת מהעולם הרוחני להגיע לנקודה קיימת שסומנה זה מכבר, ובכך למעשה תובעת את איבוד הדבקות באין-סוף, דבקות שמעצם היותה מוותרת על היומרות להגדיר ולסמן נקודות ספציפיות ומאמינה שהאלוהי שורה דווקא בערפל. יתירה על כך. ניסיון זה חושף חוסר הכרה במציאות, בה הדברים לא פעם באים על זה על חשבון משנהו. וכבר יהושע בן נון הבין שהטלת צרכי ציבור על אלדד ומידד המתנבאים בחופשיות במחנה – רק היא תביא בהכרח לכילוי נבואתם.⁴

הניסיון להתיך את התורה לכל מציאות עכשווית, מייצר מיניה וביה שיח מוגבל ודקדנטי הכבול למוסכמות הקיימות זה מכבר. דווקא השהיית ניסיונות ההלחמה הללו, ונתינת אמון ממשי באין סופיות שבתורה – עשויות לגלות עולם חדש. עולם של יש מאין שבכוחו לחדש אף את האורות עצמם ולא רק את הכלים; את השפה עצמה.

² יבמות קט, ע"ב.

³ 'קל"ח פתחי חכמה', פתח כז, חלק ב.

⁴ סנהדרין יז, ע"א.

*

הרב שג"ר אהב סיפורים על בריסקרס ובעיקר על הרב מבריסק, ר' יוסף זאב סולוביצ'יק הנודע בכינויו הגרי"ז. פעם סיפר שהגרי"ז אירח בביתו את ר' שמואל רוזובסקי, למדן נודע שהיה מחשובי הרמי"ם בפוניבז', לאחר שנתמנה לכהן כראש ישיבה. ר' שמואל שיתף את הגרי"ז בחידושי תורה שהתחדשו לו בתקופה האחרונה, אך הגרי"ז טען לאחריהם שמאז התמנה לראש ישיבה, הוא התחיל לדבר שטויות. משהו בצורך לומר משהו יפה, מאבד לא פעם את האמת, את הדיוק, כופה כללים זרים וחיצוניים על החידוש המתפקד בתוך כללים אחרים ובכך למעשה מחמיץ אותו.⁵

האם זה אומר שלא ראוי היה שר' שמואל יהיה ראש ישיבה? ! ראוי שיהיה, וראוי שהגרי"ז יאמר לו שהוא אומר שטויות. אגב, בשורה התחתונה נראה לי שלומדים יותר את החידושים של ר' שמואל.

*

והחכמים מושכים ידיהם מהנהגת העולם מפני שהם יודעים שיש חכמים מהם ורוצים שיתנהג העולם על ידי חכמים גמורים. בתוך כך קופצים הטיפשים והרעים ובאים ונוטלים את העולם לידיהם ומנהגים את העולם כפי זדונם וכפי טיפשותם. היאך נותנים החכמים לעולם שיאבד ע"י השוטים והרשעים? אלא מתוך שהחכמים חכמים ומוסיפים חכמה כל שנראה להם אתמול כחכמה שלמה רואים אותו היום שאינו חכמה, ואינם עומדים על דעתם ואינם תוקעים עצמם לשום דבר מפני שהחכמה מוליכה את החכמים ממעלה למעלה. לא כן הטיפשים. כל דבר שנתנו עיניהם בו – הרי הם מחזיקים אותו ואינם מניחים ממנו, שאם יניחו ידיהם ממנו אין להם מה יעשו בעולם. לפיכך כך ימיהם תחבולות ובלבד שיחזיקו העולם בידיהם.⁶

⁵ ראו: שיעורים על ליקוטי מוהר"ן, א, תורה יב, עמ' 123-124.

⁶ ש"י עגנון, 'ספר המדינה'.

האם כל זה לא בא אלא לגבות נרפות? התקרנפות? בטלנות? אני רוצה לחשוב שלא. מה גם שבעיניי אין בדברים אלא מנגנון בלימה להנהגה שמאבדת איזון, לאחריות מזויפת. אבל יהודי לוקח אחריות על כל התוהו שסביבו ובכל צרת העולם לו צר. הוא מבקש מתוך שפלות.

ד

סיון תשע"ב. מכתב מתלמיד בישיבת פתח-תקווה. לאחר האזכרה לרב שג"ר:

שמחתי לראותך בערב לזכרו של הרב שג"ר, ובכלל – שמחתי על הערב עצמו. בערבים מסוג זה, החוויה לעתים עוברת לא רק דרך הנאומים והשיעורים, אלא גם דרך האווירה, הפרצופים והדמויות בקהל, ההסתודדויות והשיחות שבהפסקה. כל אלה צובעים את החוויה ומעשירים אותה – וכזאת היה גם הערב.

אני כותב לך את הדברים הללו משום שהערב הזה הציף בי כמה מחשבות – על דרכו של הרב שרלו, מחד, שבצילה אני מסתופף כבר כמה שנים, ועל המפגש שלי עם דרכו של הרב שג"ר ועם דרכך, שאליהן אני הולך ונחשף, ובודק את עצמי שוב לאורן.

בסוף דבריו הערב נגע הרב שרלו בנקודה שמטרידה אותי כבר זמן רב בדברים שאני קורא ושומע אצל הרב שג"ר ואצל תלמידיו. גם רמזתי לך על כך באחת משיחותינו. אסביר זאת כך: המאמרים והספרים של הרב שג"ר, יש בהם משהו מאוד מסקרן וכובש למתבונן מהצד. הנה: תורה חדשה, מעניינת, עכשווית, ציונית דתית וגם חסידית, ובעיקר – תורה שמתמודדת עם ההווה, עם הבעיות החדשות שמעסיקות אותנו. בהרבה נקודות אני מרגיש שהוא פגע בול, עבורי (לראשונה הרגשתי זאת ב'כלים שבורים', שקראתי בשיעור א'). במפגש הראשון זה מאוד נוגע ומלהיב. את הרב שג"ר אני קורא קצת כמו שאני קורא את רבי נחמן: משהו שמעורר את הנפש ומצליח לטלטל ולערער את אמונות היסוד. הנה, תפיסת האמונה שלי והתפילה שלי והמצוות שלי והחגים שלי והמדינה שלי מקבלות מרפק מהצד. לא כל יום מישהו תוקע בך מרפק כזה.

אבל אז, אני חוזר אל הדנ"א שלי. בתוכי מתרוצצים שני יסודות מנוגדים. יש בי יסוד חזק שמאוד אוהב את המחשבה, את העיון, את ההשתעשעות ברוח

ובהגות, את החירות הזאת להכריע שלא להכריע, לחשוב לרגע, לעצור. אני לא רק "אוהב" את זה, כאותו בעל בית שקורא ספר עיון בתפילת ליל שבת; אני חי את זה ממש. הדברים האלה מעניינים אותי כל הזמן, לא רק כי אני "בחור ישיבה". אני עוסק בזה, זה מטריד אותי. עניינים שברוח מחיים אותי ומטלטלים אותי.

מצד שני, יש בי יסוד מאוד מעשי, ארצי, הייתי אומר – כמעט פוליטי. יסוד שיש לו – או שהוא שואף לגבש – משהו שאפשר לומר אותו לעולם, משהו קונקרטי; כזה שרוצה לשנות, להשפיע, לקחת אחריות. אני לא מדבר כאן על עסקנות מפלגתית נמוכה, אלא על אכפתיות, על מודעות למה שקורה מסביבי, על אחריות. ואתה יודע מה – זה לא נובע מאידיאולוגיה גדולה; מאיזושהי פרוגרמה, מצע שצריך להנחיל. אני לא מדבר פה על גוש אמונים, וגם לא על סוציאלי-דמוקרטיה. אני מדבר על תחושה ראשונית כזו, תולדה של מבנה נפשי וחינוך פשוט לאחריות ולאכפתיות. בתורת הרב שג"ר, ובעיקר בדברים שלך ושל חבריי שלומדים אצלך, לא מצאתי את היסוד הזה.

אני חושב שהרעת תנאיהם של עובדי קבלן אינה מוסרית ואינה צודקת. אז אני אכתוב על זה מאמר בעיתון, ואכין כתבה על עובדי קבלן במוסדות חינוך, ואשלח לכנסת את הח"כית שתטפל בזה. בבית המדרש אדבר גבוהה גבוהה על המדינה כברית, אבל גם לזה יש גבול. הקופאית שאין לה כיסא לשבת עליו לא מתעניינת בשאלה האם ישראל היא מדינת חוק או מדינת אהבה; היא צריכה כיסא, ואני – כאדם דתי, כאדם מוסרי, קרא לזה איך שתרצה – מרגיש מחויב לתת לו אותה. מבית מדרשו של הרב עמיטל יצאו האנשים שהקימו את "במעגלי צדק". מה ייצא מבית המדרש של "שיח"? האם הם רוצים להצמיח אנשי "במעגלי צדק"? מה הם בכלל חושבים על השאיפה הזו, לתקן? האם הם אדישים לזה, מתנגדים לזה או מזלזלים בזה? מניסיוני המצער גיליתי שהאופציה השלישית היא על פי רוב הנכונה.

בסוף צריך לקבל החלטות, אמר הרב יובל. אמר וצדק. שר המשפטים צריך לקום בבוקר ולקדם משהו בעולם; אודי ליאון יחזור למשרד שלו ב"קשת" ויקדם את האג'נדה (הנפלאה) שלו. מה מתורת הרב שג"ר יהיה איתו שם? האם תלמיד של הרב שג"ר יכול להתראיין לרדיו בנושא כלשהו? האם הוא בכלל שואף לכך? האם יש בו רצון לחולל משהו כאן, במקום שבו אנחנו חיים? אני מודה – פעם היה בי כעס על אלה שמסתגרים להם בעתניאל, בשיח ובתקוע, ולא מתעניינים בשום

דבר שיש לו נגיעה לעולם הזה; היום אני מבין שזה עניין נפשי. יש כאלה שאין להם את החשק הזה: תן להם את הפרגולה בגבעת הדגן, והם יישבו ויעסקו בז'ז'ק. בסדר. אין כאן נכון או לא נכון, אלא שאלה: האם יש בכך את הלהט הזה, או אין בכך אותו. מה לעשות, "נדפקתי": יש בי את הרצון, או את הצורך, לומר משהו, ולא להישאר במגדל השן ולעסוק באמונה שלי, במה זה עושה לי ומה זה מרגיש לי.

אולי זו הסיבה שעד היום לא הגעתי לבקר בשיח. וזאת על אף שאני אוהב אותך ואת מה שאני קורא ושומע ממך. כי עם כל העושר והעומק הרב שיש בתורה הזו, שמסקרנת אותי וגם מהפנטת, ועם כל זה שכרגע היא יכולה למלא אצלי חלל גדול, זה מרגיש לי מנותק מדי, מעורפל מדי, ערטילאי מדי. בסוף, אני צריך גם להגיד משהו, לחולל שינוי.

ה

ואחרי כמה שנים בישיבה מלאה להט או מלאה נורמטיביות, בסוף (כמעט) כולם הופכים לבעלי-בתים. הרי כבר אי אפשר להתפרנס מהצורך לומר משהו. ואחרי התפילה, ולא רק אחריה, מדברים על משכנתא והאשה והילדים והכפירים שואגים לקורנפלקס. והלהט מאין ימצא. וזה הדבר עצמו: כיצד יוצרים קדושה במרחב עיף, כלומר, בעולם הזה. ומה עשינו עם החבר'ה בישיבה, חוץ מלייצר איזה חוויה חביבה שתהיה אילוסטרציה לא מחייבת להמשך החיים הבורגניים.

ואיפה הטוטאליות.

וכאן נכנס המקום של הנקודה של ר' נחמן על המצח. וזו אופציה. בבקו"ם יש כאלו שמזדרזים לשים את הנקודה הזו. הרי יעקב יודע שכדי לזכות בברכות של עשו, צריך גם לדבר את השפה שלו, את הניגון של העולם הזה על כל המשתמע, לא לחשוש. ויש גם את המקום של שני היסודות, החיבורים, אפשרויות המגע – היחודא תתאה והיחודא עילאה בחב"ד, שהם למעשה שני ייחודים מקבילים המתרוצצים ללא הרף ומייצרים האחד את השני מעצם שונותם הקוטבית. וזו השאלה – כיצד ליצור עילאה הנענית לקיומה, בטוחה וקשובה, אל מול כל התתאה, מבלי לוותר על עצמה וגם בלי לבלוע.

כשהאדמו"ר הזקן מדבר על שני הייחודים (למשל: בשער היחוד והאמונה, פרק ז) הוא קורא ליצירת חיכוך שפתי, כזה שכל הזמן ייצר התנגשויות פנימיות בין "הכל הוא ה'" המקביל ליחודא תתאה, לבין "ה' הוא הכל" המקביל ליחודא עילאה, ודרך ההתרוצצות הזו הוא מתגלה, נחשף, מתקלף מן התוהו המונוליטי. דרך היכולת הזו לדבר דיבור כפול, זה השייך לעולם, אך בו זמן כומס בתוכו דיבור אחר, אישי ואינטימי, דיבור שהוא לא מכאן – דיבור שהוא רק שלנו, והוא בחינת "לך יהיו ולא לזרים עמך", נוצרת זיקה שאין עמוקה ממנה. כך, על אף שכול השכנים שלי גם מדברים עברית, והשולחן שאני אוכל עליו ארוחת ערב והשולחן שהם אוכלים עליו ארוחת ערב לכאורה מייצג את אותה פלטה שתחתיה ארבע רגליים, עדיין ארוחת הערב שלי שונה. יש בה משהו שהוא רק שלי ושל אשתי ושל הילדים. הוא שולחן כדרך כל השולחנות, אבל הוא לגמרי לא כמו כל השולחנות. וארוחת הערב שלנו היא בדיוק כמו של השכנים מלמעלה, אבל לא.

התיקון הוא אפוא ביצירת השפה, בדיוק שלה, ביצירת תודעה חדשה, ביצירת איי טהרה ומובלעות של נוכחות. גם אני מבקש ללא הרף את העולם ולדעת בארץ דרכיו, אך מודע גם ללא הרף למחירים של הכניסה אליו, אל היש המאיים להציף. ומבקש לבצר בתוך היש גם מקום של תשובה על התשובה, של אין. לא להשתכנע לגמרי מהקיים. ועל הכל הרי צריך להתפלל.

ו

שבת פרשת תצווה. תשע"ד. קהילת הישיבה במעלה גלבווע. בסעודה שלישית ד"ר זוהר אומר שהתורה שלנו חייבת להתהפך, להשתנות במאה שמונים מעלות. לצאת מהאינדיבידואליזם, אולי הוא אפילו רוצה לומר מהאוטיזם, ולחתור את הקהילתיות, אל החברתיות באשר היא.

אני אומר לו שהיא צריכה להתבגר, להסכים לשלב הבא. שאם תורה מסכימה לכך היא הופכת לנצחית. איך תורה מתבגרת? איך עוזרים לה להתבגר? איך היא גדלה אבל בלי להזדקן? זה כנראה הדבר שיהודים קוראים לו תורה שבעל פה.